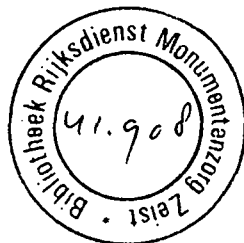

nl. 908
433

CULTUURHISTORISCHE INVENTARISATIE PROVINCIE NOORD-BRABANT

GEMEENTE HAPS

433

INHOUD:

1.	Woord vooraf	2
2.	Criteria	3
3.	Werkwijze	6
4.	Historische karakteristiek van Haps	10
	Landschap	
	Nederzettingen	
	Bebouwing en groenelementen	
5.	Overzicht van straten, gebouwen en groenelementen	13
6.	Literatuurlijst	17
7.	Kaart gemeente Haps (bijlage)	

MOND

1. WOORD VOORAF

Dit rapport over Haps maakt deel uit van de serie cultuurhistorische inventarisaties van Noord-Brabant. Het geeft per gemeente een overzicht van de waardevolle nederzettingen, gebouwen en groenelementen in de steden en dorpen van de provincie.

De snelle en vaak ingrijpende veranderingen in het Brabantse cultuurlandschap hebben de totstandkoming van een dergelijk overzicht urgent gemaakt. Ondanks de vervlakking en schaalvergroting bezit elke gemeente een eigen karakter in de bebouwing van de kern of het buitengebied. We doelen daarbij zeker niet alleen op de erkende monumentale gebouwen, maar evenzeer op de boerderijen, woonhuizen, fabrieksgebouwen, bruggen en sluizen, wegkruisen of een ijzeren sierhek en dorpslinde. Ook nieuwere zaken van kort voor en na de tweede wereldoorlog vragen hier en daar de aandacht.

Elementen uit het verleden kunnen als essentieel beschouwd worden voor de verscheidenheid en herkenbaarheid en daarmee voor de leefbaarheid in het algemeen.

Na het monumentenjaar 1975 heeft het provinciebestuur besloten om de cultuurhistorisch waardevolle bebouwing van de provincie vast te doen leggen. Hiervoor is in 1976 de "Inventarisatiecommissie Brabantse Monumenten" ingesteld. In deze commissie waren onder voorzitterschap van gedeputeerde drs. Y.P.W. van der Werff vertegenwoordigd: de Provinciale Planologische Dienst, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, de Stichting Het Brabants Landschap, de Provinciale Commissie Noord-Brabant van de Bond Heemschut, de Stichting Menno van Coehoorn, de Stichting Huis en Hoef van Brabant, de Boerderijcommissie van Brabants Heem, de Werkgroep Monumenten en Musea van de Culturele Raad, de Historische sectie van het Provinciaal Genootschap, de Stichting Monumentenwacht, de Kring van Archivarissen, de Stichting tot behoud van monumenten van Bedrijf en Techniek in het zuiden des Lands, de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en enkele deskundigen à titre personnel. In een later stadium is het voorzitterschap overgenomen door Gedeputeerde drs. J.M. van der Hart.

In september 1979 is een drietal inventarisatoren aangesteld om een werkmodel te ontwikkelen en veldwerk en rapportage te verrichten. In 1982 is de IBM opgeheven waarna de begeleiding van het project aan de pas benoemde Provinciale Monumenten Commissie is overgedragen. Het rapport dat voor u ligt vertegenwoordigt een momentopname van een steeds voortschrijdende proces van veranderingen in de bebouwde omgeving.

Onderzoek en veldwerk vonden plaats in 1987 en werden verricht door drs. A.J.C. van Leeuwen, drs. N.C.M. Maes en H.Th.M. Ruiter, arch. HBO. Tevens is gebruik gemaakt van opmerkingen van streekarchivaris H. Douma.

Wijzigingen die zich na deze datum voordeden, konden om organisatorische redenen niet meer in deze uitgave worden verwerkt.

's-Hertogenbosch, november 1988.

2. CRITERIA

Uit de vele objecten die voor inventarisatie in aanmerking kwamen, moest uiteraard een keus worden gedaan. Dat gebeurde aan de hand van een aantal criteria, die verder in dit hoofdstuk groepsgewijs worden omschreven. Bij deze criteria wordt het bindend element in veel gevallen gevormd door de "historische karakteristiek" van de nederzetting. Wat wordt daaronder verstaan?

Een nederzetting is, in de hier gebruikte terminologie, een geheel van bebouwing, percelen, wegen en waterlopen, dat in de loop der tijd een meer of minder samenhangende vorm heeft opgeleverd. Het eigen karakter van een nederzetting is het produkt van een - al dan niet geleidelijke - historische ontwikkeling, die in vele gevallen tot op de dag van vandaag valt af te lezen, zowel aan het ruimtelijk patroon als aan de bebouwing zelf. Dat geldt in beginsel net zo goed voor een oud akkerdorp, als voor een moderne nieuwbouwwijk. Op zeker moment leidt een reeks van ontwikkelingen tot een situatie, waar de nederzetting voor ons gevoel een uitgesproken eigen vormidentiteit bereikt. Dat moment bepaalt de "historische karakteristiek" van de nederzetting, die dus als het ware de optel- en aftreksom is van een reeks structuurbepalende en structuurverstorende ingrepen.

De invloed van dat moment kan zich, meer of minder nadrukkelijk zichtbaar, vaak uitstrekken tot het moment van nu. Zo is voor de landelijke nederzettingen tussen Oirschot en Best de situatie rond het midden van de vorige eeuw nu nog steeds beeldbepalend. Vandaar dat het moment van de historische karakteristiek ook omstreeks dat tijdstip is gekozen. Zowel de middeleeuwse aanleg, als de wijzigingen van na 1850 zijn daarbij als wezenlijke bestanddelen aan te merken. Een heel ander voorbeeld is de oude vestinggordel van Bergen op Zoom. Daar is een essentieel element in de historische karakteristiek, zoals die rond 1800 bestond, thans niet meer afleesbaar. In die tijd werd de stad sterk gedomineerd door haar uitgebreide vestingswerken. Sinds die echter aan het eind van de vorige eeuw zijn ontmanteld, wordt het huidige beeld bepaald door een parken-, straten- en bebouwingsgordel, die rond 1920 hun uiteindelijke vorm kregen. Daarmee is de historische karakteristiek van ca. 1800 nu dus niet meer relevant voor dit deel van de stad. Die van rond 1920 echter des te meer.

Tegen de achtergrond van deze historische karakteristiek zijn alle objecten afzonderlijk getoetst aan de volgende criteria:

o Architectonische en kunsthistorische criteria

- het object is een goed voorbeeld van een bepaalde stijl of bouwtrant, of van het werk van een bekend architect, stedenbouwkundige of kunstenaar
- het object is gaaf qua stijl en detaillering
- het object vertegenwoordigt een unieke (bouw) techniek, (bouw)- type of is typerend voor de ontwikkeling van de industriële techniek
- het object heeft esthetische waarde op grond van de vorm en detaillering van exterieur en/of interieur.

o Planologische, landschappelijke en stedenbouwkundige criteria

- het object vormt samen met bijgebouwen, kleine artefacten en erfbeplanting of tuinaanleg een karakteristiek geheel
- het object maakt deel uit van een groter historisch geheel of complex
- het object sluit, met name in historisch en geomorfologisch opzicht, aan bij het landschap
- het object maakt deel uit van een gebied met een grote continuïteit, waardoor het historisch patroon van verkaveling, wegen en waterlopen goed geconserveerd is gebleven
- het object vormt een onderdeel van een historische stedenbouwkundige structuur of een historisch nederzettingstype
- het object is karakteristiek voor stad, dorp of streek.

o Sociaal- en cultuurhistorische criteria

- aan het object zijn historische herinneringen verbonden in de ruimste zin van het woord
- het object vertegenwoordigt een aspect van de sociale of economische geschiedenis
- het object is representatief voor een bepaalde fase in de ontwikkeling van dorp, stad of streek.

Afhankelijk van de situatie en de aard van het object, was het ene criterium bij de selectie meer bepalend dan het andere.

Zo kan men zich voorstellen dat bij een eenvoudigvoorbeeld van landelijke bouwkunst criteria als type, bouwtechniek, samenhang met de directe of wijdere omgeving, historische verkaveling en patroon van wegen en waterlopen, meer gewicht in de schaal werpen, dan bij een kerkgebouw. Daar zullen eerder stijl, gaafheid van details, esthetische kwaliteiten en geschiedkundige aanknopingspunten de doorslag geven. Bij monumenten van jongere datum zijn op hun beurt bouwtype, techniek, vormgeving, architect en sociaal-historische betekenis weer het meest van belang.

De samenhang met de omgeving heeft bij de beoordeling een grote - zo niet dominerende - rol gespeeld. Objecten als daglonershuisen, weverswoningen, smidsen e.d., ontleen vooral daaraan vaak hun bijzondere waarde. Een op zich interessant object, dat als laatste getuige de herinnering oproept aan een overigens verder geheel verstoorte situatie, scoort doorgaans minder hoog, dan een object dat deel uitmaakt van een karakteristieke, betrekkelijk ongerept gebleven omgeving. Daarentegen zal een in detail aangetaste reeks gebouwen, die een onderdeel vormt van een qua maat en schaal nog goed bewaarde en interessante structuur, op grond daarvan in deze inventarisatie juist worden meegenomen. Tenslotte heeft, zoals men begrijpen zal, ook de zeldzaamheidswaarde van een object of nederzettingstype bij de afwegingen meegespeeld.

Onnodig te zeggen dat genoemde criteria niet alleen van belang zijn in het kader van deze inventarisatie. Zij spelen een cruciale rol bij het concrete monumentenbeleid van de provincie Noord-Brabant: bij het bepalen van de prioriteiten voor het behoud* van cultuurhistorisch waardevolle objecten en het ontwikkelen van het daarvoor meest geëigende instrumentarium.

---

* Naast genoemde criteria zullen in de praktijk ook andere factoren (bouwkundige staat, mogelijkheden tot functiewaardering, beschikbare middelen e.d.) het eventuele behoud van cultuurhistorisch waardevolle objecten bepalen.

3. WERKWIJZE

Bij het in kaart brengen en beschrijven van de verschillende cultuurhistorisch waardevolle objecten, met het doel een overzicht te geven van wat in de provincie op dit gebied bewaard is gebleven, werden de samenstellers met een aantal beperkingen geconfronteerd.

Om te beginnen was het met de beschikbare mankracht en financiële middelen, gelet ook op het tijdsbestek waarbinnen de werkzaamheden moesten worden afgerond, nauwelijks mogelijk uitvoerig bronnenonderzoek te verrichten naar de geschiedenis van een bepaald gebied. Men was voornamelijk aangewezen op de beschikbare informatie, die doorgaans schaars aanwezig en bovendien niet altijd even betrouwbaar bleek.

Daarnaast waren er ook problemen van meer praktische aard. Zo leende, vooral in dicht bebouwde kommen, de situatie er zich niet altijd voor om bijvoorbeeld alle gevels van een gebouw nauwgezet te bestuderen. Voor interieurs gold dit in nog sterkere mate; deze konden slechts bij hoge uitzondering worden bezichtigd. In verband daarmee kan het hier gepresenteerde materiaal slechts een indruk geven - zij het dan ook een redelijk verantwoorde - van de in de gebouwde omgeving aanwezige waarden, die voorwerp van monumentenzorg kunnen zijn en die bij planologische beslissingen in de beschouwing moeten worden betrokken.

Bij het bestuderen en beschrijven van de objecten is, zoals al aangestipt, de samenhang met de directe omgeving en met de nederzetting als geheel voortdurend goed in het oog gehouden. Een object kan, als deel én als exponent van een groter geheel, immers niet adequaat worden beschreven, als dit totaalbeeld bij de onderzoeker ontbreekt.

Belangrijke aanknopingspunten voor dit totaalbeeld vormen onder meer de specifieke kenmerken van de omgeving (hoogteligging, reliëf, perceelsvorm, bodemgebruik e.d.), die een rol hebben gespeeld met betrekking tot de plaats en aard van de nederzetting. Zo is er een hemelsbreed verschil tussen het landbouwgebied in de polders van Noordwest-Brabant en, om wat te noemen, een Kempens akkerdorp. In het eerste geval domineert het open, vlakke land, met zijn grote, verspreid gelegen boerenhoeven; in het tweede geval hebben we te maken met een veel kleinschaliger akkerstructuur met een lint van boerderijen, gelegen op de oeverwallen van beken. Behalve het onderkennen van verschillen in "decor", is ook het bepalen van de invloed daarop van historische en sociaal-economische factoren - als conjunctuur, machtspatronen, bestaansmiddelen, verkeersbindingen enz. - van groot belang voor het invullen van dat totaalbeeld. Een goed voorbeeld daarvan is Vught, dat zijn vorm met Markt en stationsbuurt kreeg onder invloed van de oude hoofdwegen tussen Eindhoven, Den Bosch en Tilburg, alsmede de latere spoorlijn.

En ten slotte kan ook literatuur over een gebied en de daarbinnen gelegen nederzettingen een - zij het vaak globaal - beeld geven van de dominanten die bij de ontwikkeling daarvan een rol hebben gespeeld.

Al dit materiaal te zamen vormt als het ware een soort "onderlegger", die in meerdere of mindere mate houvast biedt bij het verwerven van inzicht in hetgeen als karakteristiek mag worden aangemerkt.

In dit verband zijn ook oude kaarten van belang, vooral de sinds ca. 1830 gepubliceerde topografische kaarten 1:25.000 en 1:50.000. Deze zijn namelijk direct vergelijkbaar met de huidige stafkaarten van dezelfde schaal en geven daarvoor een goed beeld van het veranderingsproces dat zowel nederzettingen als landschap in de loop der tijd hebben ondergaan. Overigens is het patroon dat uit het bestuderen en vergelijken van deze kaarten naar voren kwam, steeds ter plekke aangevuld met eigen waarnemingen met betrekking tot stratenpatroon, bebouwing en beplanting.

In hoeverre is, ondanks de hier gekozen opzet, waarbij een aantal concrete criteria als uitgangspunten dienen, toch niet het gevaar aanwezig dat er bepaalde subjectieve elementen in de beoordeling sluiten?

Degene die de inventarisatie uitvoert, maakt uit wat hij wel en niet documenteert. Hij wordt daarbij geleid door zijn kennis van de historische karakteristiek van de nederzetting. Welke elementen bepalen het eigen - specifieke - karakter daarvan? Is dit "eigene" nog afleesbaar aan bebouwing of omgeving en in hoeverre is het door veranderingen verstoord?

Het zal duidelijk zijn dat alleen al dit deel van het afwegingsproces niet geheel objectief kán zijn. Het wordt immers niet alleen bepaald door de doelstelling van het onderzoek, maar ook de persoon van de inventarisator en de tijd waarvan hij het product is.

Tegelijkertijd echter mag men erop vertrouwen dat de systematiek en de criteria die aan dit onderzoek ten grondslag liggen, een zekere garantie bieden dat persoonlijke voorkeuren bij de beoordeling uiteindelijk nergens de boventoon voeren.

In hoofdstuk 4 wordt ingegaan op het verband tussen de ruimtelijke vorm van de nederzetting en de geomorfologische en landschappelijke context waarin zij geplaatst moet worden. Aansluitend volgt een schets van de karakteristieke bebouwingstypen en groenelementen.

In het daarop volgende hoofdstuk worden de verschillende objecten alfabetisch per straat behandeld. Straten die zich onderscheiden door een duidelijke samenhang van de daarin gelegen objecten, worden in voorkomende gevallen bovendien afzonderlijk beschreven.

Per object worden vermeld: huisnummer, algemene typering, geschatte bouwdatum, exacte bouwdatum*. (b.v. blijkens muurankers, jaarsteen, literatuurvermelding), data van belangrijke wijzigingen, de aanwezigheid van eventuele artefacten, zoals stootstenen, hekpalen e.d., bijgebouwen (met vermelding van eventueel afwijkende datering), eventuele opmerkingen over details of bijzondere onderdelen**.

---

* In tegenstelling tot de geschatte bouwdatum is de exacte bouwdatum in de tekst steeds onderstreept aangegeven.

** Voor zover het rijksmonumenten betreft, zijn de beschrijvingen ontleend aan de officiële monumentenlijst, zo nodig onzerzijds aangevuld (aangegeven met N.B.).

Iedere inventarisatie bevat bovendien één of meer kaarten van het onderzoeksgebied, schaal 1:10.000 (bij dichtere bebouwing ook uitsneden met schaal ca. 1:5.000). Daarop zijn de volgende zaken aangegeven:

- geïnventariseerde objecten met cultuurhistorische betekenis (zwarte stip)
- beschermde monumenten (zwarte stip met cirkel)
- straatnamen en huisnummers
- gemeentegrenzen
- dijken, waterlopen en steilranden
- oude wegenpatronen en oude akkerbodems met een humusdikte van minimaal 50 cm (globaal aangegeven).

Beschermde stads- en dorpsgezichten, alsook landgoederen, zijn eveneens aangegeven. Groepen gebouwen die een karakteristiek geheel vormen of die deel uitmaken van een interessant nederzettingstype, zijn omlijnd.

4. HISTORISCHE KARAKTERISTIEK VAN HAPS

Landschap

De gemeente Haps is sinds 1810 zelfstandig en omvat het kerkdorp Haps met enige gehuchten. Ten noorden grenst de gemeente aan Beers en Cuijk, ten oosten aan Oeffelt en Boxmeer, ten zuiden aan Wanroij en ten westen aan Mill. De veelal rechtlijnige grenzen doorsnijden akker- en weidegebieden.

Behalve het kerkdorp bevinden zich in de gemeenten nog de buurtschappen Haring en Putselaar.

De gemeente wordt doorsneden door enige zuidoost-noordwest lopende stroompjes, die deels in de St. Anthonisloop en de Lage Raam uitmonden. Haring en Haps liggen op hogere oeverwallen, met plaatselijk in het terrein steilranden. De akkers op deze hogere gronden waren tot in het midden van de vorige eeuw omgrensd met bospercelen.

De gemeente ligt globaal tussen 13 en 9 meter boven N.A.P. Het hoogste zijn de akkers Lokkant, Laarakker en Cinquant oostelijk en westelijk van de kom.

De gebieden ten zuiden, in de richting van het Wanroijsche Broek liggen op ca. 10,5-11 meter, de akkergebieden ten noorden op ca. 10,5 meter boven peil.

De kom Haps ligt eveneens op ongeveer 10,5 meter.

De bodem bestaat uit onder invloed van de Maas afgezette zandige en lichte klei. Deze treffen we vooral aan in het noordoostelijk deel, in het zuidwesten vinden we deels lemige zandgronden, door de wind en het water tijdens en na de laatste ijstijd afgezet.

Het landschap valt uiteen in de volgende gebieden:

- a. De bebouwde kom van Haps.
- b. De in een ruime krans rondom de kern gelegen oude akkergebieden, vaak met aanzienlijke hoogteverschillen en steilranden.
- c. De lager gelegen voormalige broekgebieden in het zuiden der gemeente met een rechtlijniger verkaveling.

De hogere akkergebieden hebben een grote landschappelijke betekenis, met name door de langgerekte steilranden aan de oever van de stroompjes.

Nederzettingen

De kom van Haps wordt volledig gedomineerd door uitgebreide woonwijken welke na ca. 1960 tot stand zijn gekomen ten oosten van de noord-zuid lopende Kerkstraat. Het gebied was al in de Bronstijd bewoond. Deze hoofdstraat van het dorp bevatte oorspronkelijk wat verspreide bebouwing, deels met niet-agrarisch functies. Hier bevond zich de door Van der Aa in 1844 genoemde bierbrouwerij. Als heerlijkheid was het kerkdorp Haps vanaf begin 16e eeuw ondergeschikt aan Boxmeer, het werd al in 1301 genoemd. Muurresten van het kasteel dat in de 19e eeuw is gesloopt, moeten nog aanwezig zijn ten oosten van de Kerkstraat. De kerk was in de 15e eeuw hulpkerk van Cuijk. In de agrarische nederzetting verrees in 1899 een dominante neogotische kerk. Tegenover deze kerk ligt nog steeds de voormalige brouwerij. Het tracé van de Kerkstraat was al vroeg aanwezig, evenals de gebogen lopende wegen ten oosten, aan de achterzijde van de brouwerij. Hier is de relatie met de geaccidenteerde akkers goed afleesbaar. De spoorlijn tussen Boxtel en Wesel, welke in 1873-78 werd aangelegd, is als tracé nog aanwezig. Deze aanleg heeft echter geen verdere gevolgen gehad voor de uitgroei van het dorp.

De buurtschappen Putseelaar en Haring zijn evenals Haps agrarische akkerdorpen waar de gebogen landwegen nog steeds herkenbaar zijn. Hier treffen we nog enige oudere bebouwing.

Bebouwing en groenelementen

Boerderijen

Het "boerderijenlandschap" in Haps bestaat overwegend uit kruk- en T-boerderijen met vrijstaande langsdeelschuren. De meeste voorbeelden zijn negentiende eeuws, misschien met hier en daar nog oudere elementen als o.a. de gebinten. De T-boerderij Beverskolksestraat 4 is in 1874 gebouwd of tenminste versteend en heeft een woonstalhuis en vrijstaande schuur. Cinquantstraat 2 is uit ongeveer dezelfde periode. No. 4 dateert uit de jaren dertig van de 18e eeuw. Cuykseweg 9 heeft een fraaie ligging in het landschap. Andere T-boerderijen vinden we aan Kampsestraat 44 en Oeffeltseweg 11 en 13. Dorsheseweg 1 verkeert als bedrijfsgebouw in vervallen toestand.

Kortgevelboerderijen treffen we aan bij Lokkantsestraat 13 en Zoetsmeerweg 8, een kortgevel met moderne stal uit ca. 1910-20.

Naast Klaasstokseweg 5 staat een krukboerderij met een 19e eeuws uiterlijk, maar mogelijk een oudere kern.

Aan de Lokkantseweg liggen de enige langgevels in de gemeente. No 1 is zeer langgerekt, met een schuur in cementsteen. No 3 heeft een langsdeelschuur en gaaf erf. No 11 en 15 zijn modernere langgevels uit ca. 1920-30.

Bij Zoetendaalstraat 21 ligt een schuur uit de vorige eeuw.

Woonhuizen

Kerkstraat 12 is een eenlaags woonhuis uit 1886 van het gebruikelijke type, met middengang en middenrisaliet met topgevel. Beerseweg 7 is een gelijksoortig huis uit 1907 met siermetselwerk in baksteen en een topgevel met smeedijzeren bekroning. Kerkstraat 19 en 23 zijn eveneens vergelijkbaar maar wat soberder. Kijkuitspad 6, Kerkstraat 1 en Sint Hubertseweg 7 zijn forse villa's uit ca. 1910-20. De laatste heeft een ruime tuin en aanbouwen zoals erkers en portiek.

Kerkelijke gebouwen

De kerk van de H. Nicolaas is in 1899 gebouwd door de Cuypersleerling C. Franssen. Het gebouw is een markant element in de dorpskern. Achter de kerk het kerkhof met enige oudere monumenten, een calvarieberg en Piëtabeeld.

Industriële gebouwen

Aan de Cuykseweg 19 de merkwaardige zeshoekige bergmolen uit 1812.

In de kom aan de Kerkstraat 4 de onderbouw van een stellingkorenmolen.

Aan de Stationsstraat het voormalige, sterk verminkte station uit 1872. Aan het Kijkuitspad een woonhuis met bedrijfsruimte in cementsteen.

Merkwaardig is het complex van brouwerij en woonhuis Kerkstraat 18, uit de late 19e eeuw. De gebouwen zijn nog gaaf en goed herkenbaar.

Groenelementen

Beverskolksestraat 4, Cinquantstraat 2, Cuykseweg 9, Kampsestraat 44, Lokkantseweg 13 en 15 hebben een fraaie erfbeplantingen, soms nog bestaande uit linden, hagen en boomgaard. De Cuykseweg heeft gedeeltelijk een beukenlaan. Op het kerkhof aan de Kerkstraat enige oudere beuken. Bij de villa's Kerkstraat 1 en Sint Hubertseweg 7 grote tuinen met oudere eiken, beuken en acacia's.